

سیر تحول و تطور نقوش و نمادها در هنرهای سنتی ایران (رشته هنر)

دکتر مهتاب مبینی آزاده شافعی

سرشناسه	: مبینی، مهتاب، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدید آور	: سیر تحول و تطور نقوش و نمادها در هنرهای سنتی ایران (رشته هنر)/ مهتاب مبینی، آزاده شافعی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	: ۲۴۱ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۵۸۲. گروه هنرهای کاربردی؛ ۲۱ آ/.
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0630 - 3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: نقش‌های برجسته -- ایران -- تاریخ
موضوع	: Relief (Sculpture) -- Iran -- History
موضوع	: اشیای هنری باستانی -- ایران
موضوع	: Art objects, Ancient-- Iran
موضوع	: نمادها -- ایران -- تاریخ
موضوع	: Mascots -- Iran -- History
شناسه افزوده	: شافعی، آزاده، ۱۳۵۸ -
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
شناسه افزوده	: Payam Noor University
رده بندی کنگره	: NF ۸۰
رده بندی دیویی	: ۷۳۲/۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۰۱۱۴۸

اول شهریور ۱۳۹۸

شمارگان: ۲۰۰ جلد

قیمت: ۲۶۰۰۰۰ ریال

سیر تحول و تطور نقوش و نمادها در هنرهای سنتی ایران

مؤلفان: دکتر مهتاب مبینی - آزاده شافعی

ویراستار علمی: دکتر امین علی کبری

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتب و مراوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شابک: ۳ - ۰۶۳۰ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0630 - 3

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید.

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه‌برداری، نشر، ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و ... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام‌نور: تهران، خیابان شهید رجایی،

نرسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران. تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۵۰۹۸۲۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	ده
فصل اول. مفهوم نماد، هنر نمادین و آریایی در تشکیل نمادها و نقوش در هنرهای ادوار مختلف ..	۱
هدف کلی.....	۱
هدف‌های یادگیری.....	۱
مقدمه.....	۱
۱-۱ مفهوم نماد (سمبل).....	۲
۲-۱ هنر نمادین (سمبلیک).....	۳
۳-۱ پیدایش نقوش و نمادها در ایران.....	۴
خلاصه فصل اول.....	۶
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول.....	۷
فصل دوم. بررسی نقوش و نمادها در سفال‌های به‌دست‌آمده از بومیان فلات ایران قبل از ورود آریایی‌ها.....	۹
هدف کلی.....	۹
هدف‌های یادگیری.....	۹
مقدمه.....	۹
۱-۲ سفالگری در ایران.....	۱۰
۲-۲ نقوش و نمادها روی سفال‌های پیش از تاریخ ایران.....	۱۰
۱-۲-۲ مفهوم نقش بزکوهی.....	۱۶
۲-۲-۲ مفهوم نقش پرنده.....	۱۸
۳-۲-۲ مفهوم نقش قوچ.....	۲۰

۲۱	۴-۲-۲ مفهوم نقش اسب
۲۱	۵-۲-۲ مفهوم نقش پلنگ
۲۲	۶-۲-۲ مفهوم نقش مار
۲۳	۷-۲-۲ مفهوم نقش ماهی
۲۵	۸-۲-۲ مفهوم نقش آب
۲۶	۹-۲-۲ مفهوم نقش خورشید
۲۸	۱۰-۲-۲ مفهوم نقش ماه
۲۹	۱۱-۲-۲ مفهوم نقش کوه و زمین
۳۰	۱۲-۲-۲ مفهوم نقش درخت
۳۰	۱۳-۲-۲ طرح انسان
۳۳	خلاصه فصل دوم
۳۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
	فصل سوم. بررسی نقوش و نمادها در هنر عیلامی (معماری، سفالگری، مهرها، کاشی‌های
۳۷	لعاب‌دار، نقش برجسته (غیره) و برنزه‌های لرستان
۳۷	هدف کلی
۳۷	هدف‌های یادگیری
۳۷	مقدمه
۳۸	۱-۳ مختصری از تاریخ و هنر عیلام
۳۹	۲-۳ بررسی نقوش و نمادها در هنر عیلامی
۳۹	۱-۲-۳ معماری
۴۲	۲-۲-۳ سفالگری
۴۷	۳-۲-۳ مهرها
۵۱	۴-۲-۳ کاشی‌های لعاب‌دار
۵۴	۵-۲-۳ نقش برجسته‌ها
۵۷	۶-۲-۳ اشیای مفرغی
۵۸	۳-۳ مفرغ‌های لرستان
۵۸	۱-۳-۳ حلقه‌های لگام و دهنه‌های اسب
۶۱	۲-۳-۳ سر علم‌ها
۶۳	۳-۳-۳ طلسم‌های پایه‌دار
۶۳	۴-۳-۳ تیرها و تیرزین‌های دارای جا دسته
۶۴	۵-۳-۳ خنجرها، شمشیرها و دسته‌های سنگ سنباده
۶۵	۶-۳-۳ زیورآلات
۶۷	خلاصه فصل سوم
۶۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم

۷۱	فصل چهارم. بررسی نقوش و نمادها در هنر ماد و هخامنشی
۷۱	هدف کلی
۷۱	هدف‌های یادگیری
۷۱	مقدمه
۷۲	۱-۴ قوم مادها
۷۲	۲-۴ هنر معماری مادها
۷۳	۳-۴ نقوش گیاهی در هنر مادها
۷۴	۴-۴ نقوش جانوری
۷۶	۱-۴-۴ ترکیب نقوش گیاهی و جانوری
۷۸	۵-۴ سفال مادها
۷۹	۱-۵-۴ ظروف آبدار
۷۹	۶-۴ نگاهی به تاریخ هخامنشی
۸۰	۱-۶-۴ دین هخامنشیان و نمادهای دینی
۸۲	۷-۴ هنر در عصر هخامنشی
۸۲	۸-۴ بررسی نقوش و نمادهای هنر هخامنشی
۸۲	۱-۸-۴ سواستیکا
۸۴	۲-۸-۴ نمادهای گیاهی
۹۰	۳-۸-۴ نمادهای جانوری
۹۴	۴-۸-۴ نمادهای ترکیبی
۹۶	۵-۸-۴ نمادهای برگرفته از طبیعت
۹۸	۹-۴ نقوش و نمادها در معماری و حجاری هخامنشی
۱۰۰	۱۰-۴ نمادها در سفال هخامنشی
۱۰۲	۱۱-۴ نماد در مهرهای هخامنشی
۱۰۳	۱۲-۴ نماد در سکه‌های هخامنشی
۱۰۴	خلاصه فصل چهارم
۱۰۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۰۹	فصل پنجم. بررسی نقوش و نمادها در هنر اشکانی و ساسانی
۱۰۹	هدف کلی
۱۰۹	هدف‌های یادگیری
۱۰۹	مقدمه
۱۱۰	۱-۵ نگاهی به تاریخ پارت یا اشکانی
۱۱۱	۲-۵ هنر اشکانی
۱۱۱	۳-۵ نقوش و نمادها در آثار هنری دوره اشکانی
۱۱۲	۱-۳-۵ نقوش گیاهی
۱۱۲	۲-۳-۵ نقوش جانوری

۱۱۲	۳-۳-۵ سایر نقوش و نمادها
۱۱۳	۴-۵ نماد در معماری اشکانی
۱۱۶	۵-۵ نمادها در حجاری اشکانی
۱۲۰	۶-۵ نقوش و نمادها در سفالگری اشکانی
۱۲۳	۷-۵ نقوش و نمادها در فلزکاری اشکانی
۱۲۳	۱-۷-۵ ظروف
۱۲۷	۲-۷-۵ زیورآلات و اشیای تزئینی
۱۲۹	۸-۵ نمادها در ریتون‌های اشکانی
۱۳۳	۹-۵ نقوش و نمادها در سکه‌های اشکانی
۱۳۶	۱۰-۵ نقوش و نمادها در پارچه‌بافی اشکانی
۱۳۸	۱۱-۵ نمادها در نگارگری اشکانی
۱۴۰	۱۲-۵ سخته‌ری از تاریخ ساسانی
۱۴۱	۱۳-۵ بر در دوره ساسانیان
۱۴۲	۱۴-۵ بررسی نقوش و نمادها در هنر ساسانی
۱۴۳	۱۵-۵ نماد در ماسک ساسانی
۱۴۴	۱۶-۵ نمادها در حجاری ساسانی
۱۴۸	۱۷-۵ نقوش و نمادها در سفالگری ساسانی
۱۴۹	۱۸-۵ نقوش و نمادها در گچ‌بری ساسانی
۱۵۷	۱۹-۵ نمادها در فلزکاری ساسانی
۱۶۴	۲۰-۵ نمادها در سکه‌های ساسانی
۱۶۸	۲۱-۵ نماد در پارچه‌بافی ساسانی
۱۷۲	۲۲-۵ نقوش و نمادها در نگارگری ساسانی
۱۷۳	۲۳-۵ نمادها در موزاییک ساسانی
۱۷۵	خلاصه فصل پنجم
۱۷۸	خودآزمایی فصل پنجم
۱۸۱	فصل ششم. بررسی نقوش و نمادها در هنر دوران اسلامی ایران
۱۸۱	هدف کلی
۱۸۱	هدف‌های یادگیری
۱۸۱	مقدمه
۱۸۲	۱-۶ نقوش و نمادها در هنر قرون ۱ تا ۵ هجری ایران
۱۸۲	۱-۱-۶ منسوجات
۱۸۷	۲-۱-۶ سفالگری
۱۹۰	۳-۱-۶ منبت‌کاری
۱۹۱	۴-۱-۶ فلزکاری
۱۹۵	۲-۶ نقوش و نمادها در هنر دوره سلجوقی

۱۹۵	 ۱-۲-۶ منسوجات
۱۹۶	 ۲-۲-۶ سفالگری
۱۹۹	 ۳-۲-۶ فلزکاری
۲۰۲	 ۳-۶ نقوش و نمادها در هنر دوره ایلخانی
۲۰۲	 ۱-۳-۶ منسوجات
۲۰۳	 ۲-۳-۶ سفالگری
۲۰۴	 ۳-۳-۶ فلزکاری
۲۰۵	 ۴-۶ نقوش و نمادها در هنر تیموری
۲۰۵	 ۱-۴-۶ منسوجات
۲۰۶	 ۲-۴-۶ سفالگری و کاشی کاری
۲۰۸	 ۳-۴-۶ فلزکاری در دوره تیموری
۲۰۹	 ۴-۶ فلزکاری
۲۱۲	 ۵-۶ نقوش و نمادها در هنر دوره صفوی
۲۱۲	 ۱-۵-۶ منسوجات
۲۱۴	 ۲-۵-۶ سفالگری
۲۱۵	 ۳-۵-۶ فلزکاری در دوره صفوی
۲۱۶	 ۴-۵-۶ فلزکاری
۲۱۸	 ۶-۶ نقوش و نمادها در هنر دوره قاجار
۲۱۸	 ۱-۶-۶ منسوجات
۲۱۹	 ۲-۶-۶ سفالگری
۲۲۰	 ۳-۶-۶ فلزکاری
۲۲۳	 ۷-۶ مفاهیم نقوش اسلیمی و ختایی و هندسی در هنر اسلام ایران
۲۲۳	 ۱-۷-۶ نقوش اسلیمی
۲۲۴	 ۲-۷-۶ نقوش هندسی
۲۲۶	 ۳-۷-۶ رمز هندسی دایره
۲۲۶	 ۴-۷-۶ رمز هندسی مثلث
۲۲۶	 ۵-۷-۶ رمز هندسی مربع
۲۲۷	 خلاصه فصل ششم
۲۳۰	 خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم
۲۳۳	 پاسخنامه خودآزمایی‌های چهارگزینه‌ای
۲۳۵	 منابع

پیشگفتار

ایران سرزمینی است که تمدن کهن آن قدمت چندین هزارساله دارد و یادگارهای آن را می‌توان در آثار هنری و تاریخی این سرزمین یافت. این آثار در دل خود فرهنگ، مذهب، اساطیر و هنر مردم این باستان را جای داده است. از مهم‌ترین عواملی که باعث پیشرفت و تحول ملت‌ها می‌شود، شناخت ریشه‌های فرهنگی و اساطیری در آثار هنری تمدن‌ها است.

تمدن ایران باستان با توجه به قدمت و غنای تاریخی آن، از آثار هنری فراوانی با نقش‌مایه‌های متنوع جانوری و گیاهی و... برخوردار است. این نقوش نمادی از تفکر، باورها و اعتقادات مردمان عصر باستان است که در قالب آثار هنری جلوه‌نمایی می‌کند.

این پژوهش سعی در شناخت انواع نقوش انسانی، حیوانی، گیاهی، اساطیری و هندسی از نظر ترکیب، معنا، کاربرد و ارتباط آن با اساطیر و مذهب مردمان باستان دارد. تحقیق حاضر شامل شش فصل است: فصل اول به معرفی نظری مفهوم نماد و هنر نمادین و پیدایش نمادها و نقوش در هنرهای ادوار مختلف پرداخته و در فصل دوم، نقوش و نمادها در سفال هزاره اول و دوم ق. م معرفی می‌شوند. از فصل سوم تا فصل ششم نیز نقوش و نمادها در دوران عیلام، ماد و هخامنشی، اشکانی و ساسانی بر روی آثار هنری تمدن‌های قبل از اسلام ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد. فصل ششم نیز نقوش و نمادها در هنر دوران اسلامی ایران در قرون اولیه اسلامی، دوران سلجوقی، ایلخانی، تیموری، صفوی و قاجار بررسی شده است.